

D.1712
s.18

S A Y I 1 8 • 2 0 0 7

İslâm

Araştırmaları

Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES



KİTÂBİYAT

Globalized Islam: The Search for a New Ummah

Olivier Roy

New York: Columbia University Press, 2004. 320 sayfa.

Globalized Islam, Olivier Roy'nun İslamcı partilerin İslami bir devlet kurmak için yeterli ve uygun bir plana sahip olmadıkları tezini işlediği Fransızca aslı 1992'de basılan "Politik İslam'ın İflası" isimli eserinin devamı niteliğindedir. Girişte Roy'nun hangi Müslümanları tartıştığı, kullandığı terimlerle ilgili açıklamalarda bulunması, var olan İslam dini ile oluşmuş Müslüman kültürü arasındaki ayırımı dikkat çekmesi ve konunun kaynakları hakkında ön bilgiler sunması problemin bilimsel ve metodik kaygılarla ele alındığını göstermektedir. Kitap ilk bölümünün girişe ayrıldığı toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. Ana bölüm başlıkları (1) İslam: Batı'ya Bir Geçiş, (2) İslamcılık Sonrası, (3) Batı'da Müslümanlar, (4) Dini Kişiliğin Zaferi, (5) Batı'da İslam ya da İslam'ın Batılılaşması, (6) Eski Bir Düşünce Şeklinin Modernliği: Yeni-köktencilik, (7) Savaş Yolunda: Usame Bin Ladin, (8) Dünyanın Yeniden Şekillenmesi: Medeniyet, Din ve Strateji isimlerini taşımaktadır.

Küresel bir eğilim olarak kökten(din)cilik, köktenci düşünce ve hareketlerin 1990 sonrası dönemde aldığı şekillerle ilgili olmaktadır. Coğrafyanın toplumsal ve kültürel düzenlemelere dayattığı kısıtlamaların giderek etkisini kaybettiği; ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi dinamiklerin kaçınılmaz şekilde küresel olduğu bir dönemde, köktenci düşüncenin de kendisini global bir çerçeve içinde yenilediği dikkatlerden kaçmamaktadır. Olivier Roy'nun analizlerini bu perspektif içinde değerlendirmek gerekmektedir. Köktenciliğin ulusal sınırlar ötesinde "yeni bir ümmet arayışı" Roy tarafından "küreselleşen İslam" olarak tanımlanmakta-

dır. Coğrafyalara bağlı bir mücadele şekli olmadığı için “yeni” olarak ifade edilen İslâmî radikalizm, köktencilğin “küresel sürece uyum sağlamış yüzünü” ifade etmektedir.¹ Daha somut bir ifadeyle Roy’ya göre “şiddetin Orta Doğu’nun dışına taşması İslam’ın küreselleşmesi anlamına gelmektedir.”²

Yeni-köktencilik “kurumsal bir organizasyon ya da kesin bir düşünce okulu değil; bir eğilim, akıl durumu ve dini köklerle dogmatik bir ilişki” olarak Müslüman Kardeşler’den Tebliğ Cemaati’ne farklı, hatta yer yer çatışan yapıları bünyesinde barındıran bir bütünün adı olmaktadır. Şiddeti meşru görenleri olduğu gibi ılımlı kanatları da bulunan bu bütün, Roy tarafından eski düşünce biçiminin modern şekli olarak “ortak entelektüel bir matriks” şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durum, aynı zamanda, köktencilğin ne anlamda “yeni” olduğunun bir göstergesi olmaktadır.

Globalleşme kültürel bağları ve ulusal kimlikleri aşındırırken, mevcut kültür kavramına zaten karşı ve ona alternatif olma çabasında olan yeni-köktenciler, bu süreci, kültürel ve milli sınırların ötesinde evrensel bir ümmet kurmanın aracı olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla çoğu yeni-köktenci için, “küreselleşme kayıp değil; fırsat ve kültürel Batılılaşmaya karşı bir antidot” olmaktadır.³ Köktenci felsefe içinde zaten mahalli ve kültürel olanın karşısında olma eğiliminin çok güçlü olduğu görülmektedir. Müziğe, türbeye, anıta, hatta mevlide muhalefet eden; mistik liderlere ve peygamber soyundan gelenlere özel önem vermeye karşı çıkan köktenciler, içinde buldukları yerleşik dini kültür içinde kozmopolit bir görünüm sergilemektedirler.

Göç, eğitim ve serbest piyasa gibi temel sosyal sorunlara somut cevaplar üretememekle birlikte, köktenciler, yerleşik kültürel yapıların erime sürecini, İslam’ın yeniden kavramsallaştırılmasına izin veren fırsatlar kümesi olarak görmektedirler. Dolayısıyla “küreselleşmenin hem aracı hem de sonucu” olarak köksüz insanların köksüzlüğüne hitap eden yeni-köktencilik “küreselleşme”, “kültürsüzleşme” ve “topraksızlaşma” süreçleriyle başat ilerlemektedir. Bu anlamda, Roy’ya göre yeni-köktencilik, tarihî ve kültürel bağlamdan soyutlanarak sadece dini normlardan hareketle oluşturulan homojen davranış örüntülerine dayalı yeni bir kimlik inşa etme çabası olarak yorumlanmaktadır.

Roy’nın “küreselleşen İslam” yaklaşımı içinde özellikle “topraksızlaşma” kavramının önemli olduğu görülmektedir. Yeni-köktencilik ırk, etnisite, toprak ve kültürel bağları ötesinde; ancak yine de belli bir coğrafyada somutlaşan kül-

1 Olivier Roy, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah* (New York: Columbia University Press, 2004), s. 234.

2 a.g.e., s. 73.

3 a.g.e., s. 29.

türel yapıdan hareketle, hayali bir ümmete vurgu yapmaktadır ki, yeni-köktencilere göre coğrafya ya da tarihten bağımsız olarak nerede gerçek İslam uygulanıyorsa orası vatan olmaktadır. Yeni-köktencilik için “vaat edilmiş toprak yoktur”, bütün dünya vaat edilmiş topraktır diyen Roy,⁴ topraksızlaşma ve ümmet bilincinin özellikle üç boyutuna dikkat çekmektedir. Bunlar; (1) nerede yaşarsa yaşasın aynı dini duygu ve hassasiyetleri taşıyan Müslümanlar, (2) verili toplumun dışında daha küçük bir topluluk olarak ümmet bilinciyle yaşayanlar ve (3) siber alanda meydana getirilen inananlar topluluğudur.⁵

Küresel bir eğilim olarak köktencilüğün, geleneksel “Orta Doğu kültüründen ziyade Batı İslamı’nın bir ürünü” olduğu gözlemi *Globalized Islam*’daki en dikkat çekici noktalardan birisi olmaktadır. Eskiye ait olmakla birlikte yeni olmaları neo-köktencilerin post modern yönünü ortaya koyarken, aktörlerin, Batı’da ikinci bir sosyalleşme gerçekleştirmeleri ve Müslümanlıklarını yeniden keşfetmeleri, kendileriyle ilgili temel sosyolojik gerçeklerden biri olarak sunulmaktadır. Batı’da yeniden uyanmış ya da “bilinçlenmiş” Müslümanlar olarak bu grupların geneli belirli ölçülerde batılılaşmışlardır. Her ne kadar yoğun ve detaylı olmasa da, resmi/seküler eğitimleri yanında medrese benzeri gayr-i resmi bir dini eğitimden geçmektedirler.

El-Kaide, Roy tarafından, İslâmî radikalizmin topraksızlaşma süreci içinde örnek bir hareket olarak yorumlanmaktadır. Filistin davası için İsrail ve Amerika’ya karşı savaşan El-Kaide, Roy’ya göre stratejik bir vizyona sahip değildir; bununla birlikte, kendisiyle doğrudan ilişki kurması gerekmeyen irili ufaklı pek çok grupla bağlantılı çalışan el-Kaide küresel ölçekte marka haline gelmiş bir organizasyondur. El-Kaide Afganistan’da oluşan İslam kardeşliği ve mücadele ruhunun “esnek ve hareketli uluslararası bir organizasyona” dönüşmesi şeklinde biçimlenmiştir. El-Kaide’nin ortaya çıkmasında iki aşama mevcuttur. İlk aşama Abdullah Azzam’la birlikte başlar. 1980’lerin başında Azam tarafından Peşaver’de Rus işgaline karşı kurulan “Mekteb el-Hıdamat” ya da “Beyt-ül Ensar” el-Kaide’nin ilk nüvesini oluşturmuştur. İkinci aşama, Azam sonrası dönemdir ve özellikle Usame Bin Ladin çevresindeki Batı tandanslı Müslümanlardan meydana gelmektedir.⁶ “Cihadist söylemler ve hedefler sıklıkla solcu küreselleşme karşıtı hareketlerle örtüşmektedir” diyen Roy, el-Kaide’nin pür bir dini çatışma içinde olmadığını vurgulayarak aşırı solla birlikte modern emperyalizme savaş açtığını ifade etmektedir. Nitekim seçilen hedefler

4 a.g.e., s. 273.

5 a.g.e., s. 275.

6 a.g.e., s. 302.

bu tezi desteklemektedir, örgüt Roma'daki St. Peter Bazilikası'na saldırmamış; kapitalizmin sembolü olan Amerika'ya ait hedeflere yönelmiştir.

Roy, genel olarak, İslam dünyasında Batı'ya karşı güvensizliğin iki temel nedeni olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki bazı İslam ülkelerindeki otokratik yönetimlerin Batı tarafından desteklenmesi, ikincisi Müslümanlar söz konusu olduğunda Batı'nın insan hakları konusunda isteksiz davranması ve işi yavaştan almasıdır. Batı'ya ait çifte standartlar siyasal İslamcılığın geliştiği sosyal zemini besleyen en önemli faktörlerden birisi olmaktadır. Diğer taraftan, Roy'nun radikalizmin politik bütünleşmeden ziyade bireysel kurtuluşa odaklanmış olduğu gözlemi hayli anlamlıdır. "Kurtuluş" Allah rızasını kazanmakla ilgili olup önemli olan yolda olmaktır ve bu noktada eylem sonuçtan daha önemlidir. "Eylemden gaye devrim değil kurtuluştur" diyen Roy, cihad anlayışında yolda olmanın iki pratik sonucu olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki bireylerin sonucu düşünmeden kendilerini kurban etmeleri, ikincisi hayatı üretecek detaylı politik programlarının olmayışıdır. Amaç belirli bir düzen ve plan içinde hareket etmekten ziyade Allah'ın rızasını kazanmak ve yolda olmaktır.

Köktencilik küresel sisteme karşı Müslüman muhalefeti haline gelmiştir. Roy liberal ve radikal yorumları olan bu muhalefetin giderek etki alanını genişleteceğini öngörmektedir. Seküler, mistik ya da İslam'ın bir başka yorumu içinde yaşayan bir insan ya da iyi ekonomik koşullar altında yaşayan bir burjuva, aynı zamanda, köktenciliği, bir üst veya alt kimlik unsuru olarak benimseyebilmektedir. Sosyal ve siyasal çevresine uyum sağlamasına rağmen bireylerin radikal olabilmesi, radikalizmin küresel ölçekte ulaşabileceği sınırlar açısından hayli anlamlıdır.

Roy'nun, Batı'da yaşayan ikinci ve üçüncü nesil Müslüman göçmenlerle ilgili gözlemlerinden hareketle İslam'ın küreselleşen yüzünü anlatmaya çalıştığı görülmektedir. Batı kültürü içinde yerleşik dini kültürleri zayıflayan Müslümanlar, Batı kültürüne entegre olamadıkları, ancak kendi kültürlerinde de uzaklaşmış oldukları bir noktada köktencilikle tanışmaktadırlar. İkinci bir sosyalleşme ve kültürlenme süreci içinde geleneksel kültürün yerini radikal dini bir kimlik almaktadır. Bu manada köktencilik bir kültür değiştirme ve yeniden sosyalleşme problemi olmaktadır.

Roy'nun yoğun biçimde Selefi-Vahhâbî çizgideki internet sitelerine müracaat ederek yeni köktenciliği anlamaya çalışması, aslında avantaj gibi görünmesine rağmen çeşitli sıkıntılar içermektedir. Her şeyden önce, sayıları ne kadar fazla olursa olsun internet siteleri İslam dünyasındaki radikalizmin bütünü temsil edemez. Büyük grupların siteleri yanında çok küçük heyecanlı gruplarının da

günümüzde internet siteleri vardır. Diğer taraftan bu sitelerin kimler tarafından kurulduğu, hangi amaca hizmet ettiği ve içeriğinin nasıl doldurulduğu kesinlik arz etmemektedir. Bilgiden ziyade malumatın, kurumsal bir siyasal kimlikten çok heyecan ve ütopyaların tartışıldığı çoğu site, siyasal İslamcılıkla ilgili nesnel değerlendirmelere izin vermeyecek kadar sübjektif bir görünüm sergilemektedir. Bu metodik eksiklik yanında, *Globalized Islam*'ın Müslümanlar arasındaki küresel ümmet anlayışı ya da duygusunu yalnızca köktencilğe indirgemesi düşündürücüdür. Şiddete müracaat etmediği ve kendisinden olmayana fiili olarak zarar vermediği sürece, radikal formlarda bile olsa, dindarlaşma normal sosyolojik bir süreç olarak okunabilir. İslam'ın çağdaş yorumları gibi radikal yorumları da entelektüel bir zeminde tartışabilir. Burada temel problem bir alt ya da karşıt kimlik unsuru olan radikal kimliğin çeşitli toplum katmanlarında kabul görek geniş bir grup kimliği haline gelmesi ve bu grupların düşünce/tartışma zemininden çatışma ve şiddet zeminine kaymasıdır. Yine İslam'ın küreselleşmesi global cihadizm yanında, İslam'ın medyatikleşmesi ve magazinleşmesinde, İslam dünyasındaki misyonerlik tartışmalarında, dinler arası diyalog toplantılarında ya da liberal değerler karşısında İslam dünyasının aldığı yeni biçimler gibi tartışmalarda da görülebilecek bir fenomendir.

Globalized Islam, kitabın ilk baskısı olan ve *Küreselleşen İslam*⁷ adıyla Türkçe'ye de çevrilen Fransızca aslının İngilizce'ye tam bir tercümesi değildir. İngilizce baştan sona yeniden yazılan esere hacmini neredeyse yüzde elli artıran önemli ilaveler yapılmıştır. Olivier Roy 1980'lerden bu yana Afganistan ve Orta Asya politikasıyla meşgul olan, İslam dünyasındaki radikalizm tartışmalarında kendisine müracaat edilen uluslararası bir figürdür. Eserin tercüme edilmesi konuya ilgi duyan Türk okurlar için oldukça faydalı olacaktır.

Halil Aydınalp

Nazarî Tasavvufun Kurucusu: Sadreddin Konevî

Ekrem Demirli

İstanbul: İSAM Yayınları, 2008. 168 sayfa.

Eser, önsöz ve dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sadreddin Konevî'nin hayatı ve eserleri ele alınmaktadır. Bu bağlamda Konevî'nin düşüncesinin şekillenmesinde İbnü'l-Arabî'nin rolünü vurgulayan yazara göre Konevî,

7 *Küreselleşen İslam*, çev. Haldun Bayrı (İstanbul: Metis Yayınları, 2003).